

1 Gjønnevikskirken 17 mai 1944

I over 100 år har vår nasjonaldag vært feiret, - på forskjellige måter og under forskjellige forhold.

I den første tiden etter at Henrik Wergeland hadde "innstiftet dagen", - som det ble sagt i hans ettermæle, - var det begeistringen for den nyvunne frihet og landets gjenreisning til nasjonal selvstendighet som preget talene og festlighetene.

Men ingen ting er som kjent fullkomment her i verden. Det norske folk ble etter hvert klar over at det ikke var nok bare å snakke om den nyvunne frihet, - om det som allerede var utført. Det var mangt og meget som det burde rettes på i datidens Norge. Friheten og sikkerheten burde trygges og underbygges både innad og utad. Og de saker som kunne bidra til dette var det ganske naturlig å se i forbindelse med det kjempeløft som ble tatt på Eidsvold i 1814. Derfor ble slike saker tatt opp og slått til lyd for ved feiringen av 17 mai.

STATSMINISTEREN
Arkiv

*Beide for de som ble og for barna. For dem har det vært 17 mai
helt i seg selv mykhet forsvunnet over seg næsten som kjærlighet
har vært med julekalender. De har kanskje fått mer enn de selv i forveien
For oss som nå er alene det er det*

Det var vel ikke så store fester og möter til å begynne med.

De mest interesserte kvinner og menn i bygdene kom sammen for å feire dagen. De talte sammen om det som måtte være 17 mai-dagens krav framover, f.eks. kommunenes friere stilling, næringenes frie utövelse, rettsvesenets forbedring osv. I byene var det vel større möter med taler for dagen og for minnene, men hvor også önskemålene for framtiden kom fram som en manende og krevende underström. En kan kanskje bruke Björnsons ord når det gjelder denne utvikling, at det "begynner som en susen i kornet sommerdag, og vokser til en brusen gjennom skogenes tak!" - Både innenlandske spørsmål og vårt forhold utad er det blitt propagandert for på 17 mai. Den ble derved ikke bare en festens dag, men også en kampens dag.

Men denne kampen stilnet etter hvert av. De fleste store kampspørsmål ble til slutt löst i enighet og i 17 mai-Grunnlovens ånd.

Vi kan vel si, at i våre dager var 17 mai en nasjonal helligdag, viet minnene og bevarelsen av vår nasjonale frihet.

Og så bröt alt sammen den 9 april 1940. Tyskland okkuperte Norge, og bragte krig, mord og brann inn i vårt fredelige samfunn.

Krig ja. En har inntil denne krig begynte, betraktet krig som et resultat av misforståelser, forviklinger og uenighet gjennom et noe lengere tidsrom mellom to nasjoner, eller mellom konkurrerende interesser i de forskjellige land. Sånn så folk i sin alminnelighet på, hva som var årsaken til en krig.

Krig er alltid rettsfornektelsens ytterste konsekvens og den dyriske brutalitet satt i system mellom mennesker. Men ved å tilsløre dette noe med diplomatiske noter og intriger søktes det skapt noe så nær en berettigelse for å vinne hva man kalte sin rett med våpen i hånd.

Ingen slike forberedelser eller unnskyldninger benyttet Tyskland seg av.

En mørk og snötung natt overfalt Tyskland oss, både fra sjöen og fra luften. Overgi dere eller dö! Vi trenger Norges land og produksjon for våre videre röveri-overfall på vår vei fram mot verdensherredömmet.

Det var hele begrunnelsen for at Norge ble påført krigens lidelser. Og etter at Tyskland ved sin kolossale overmakt, mere enn ved vår uforberedthet, hadde satt seg i besittelse av hele vårt land, har Norge vært et okkupert land og derved et utplyndret land.

Friheten, - både den nasjonale og den personlige, - er ikke bare et ukjent, men også et ulovlig begrep i Norge nå.

Det er bare Europas landeveisrövere, - tyskerne, - og deres foraktelige leiesvenner, - quislingene - som har frihet til å gjøre hva de vil, utenfor og over de norske lover og på det norske folks bekostning.

Vår Grunnlov, som er så uløselig knyttet sammen med vår nasjonale frihet og 17 mai, har tyskerne og quislingene riktig nok ikke opphevet. I formen eksisterer den, men i realiteten er den helt satt ut av kraft. Det er ingen av disse makthavere som spør om den eller den lov, beslutning eller foranstaltning som de setter i verk, er grunnlovs-stridig eller ikke. Etter at Norge har vært okkupert av tyskerne i fire år, og etter at quislingene har forsøkt å praktisere sin såkalte nye ordning i nesten like så lang tid, finnes det knapt nok en paragraf i Grunnloven som disse to, - enten enkeltvis eller i fellesskap - ikke har brutt, direkte eller indirekte. Jeg behøver bare å peke på noen få eksempler for å vise at så er tilfellet for overmåte viktige prinsipielle bestemmelser i 17 mai-Grunnloven.

Jeg skal ikke gå nærmere inn på at tyskerne og quislingene har satt ut av kraft de prinsipielle og fundamentale bestemmelser om at det

er det hele folk som gjennom sine valgte representanter har den lovgivende og beskattende myndighet. De har erstattet dem med den såkalte "nye ordning;" - med oppnevnelser etter fører-og ansvarlighets-systemet.

Vi, - og især det norske folk hjemme, - har hatt rik anledning til å bedømme virkningene av denne forandring.

Norges statsgjeld hemmeligholdes, men vi vet at den i disse fire år er blitt fordoblet mange ganger. De tall den representerer er av astronomisk høyde både for leg og lærd. Administrasjonen har vokset som sopp en regnfull höst. Mislykte individer som aldri har kjent ansvar hverken like overfor seg selv eller andre er krabbet fram, - som oftest fra en tidligere lyssky tilværelse, - og har fått feite stillinger for der å representere fører-og ansvarlighets-prinsippet.

Nei, - jeg skal bare nevne bestemmelsene i §§ 96,99,100 og 102 om henholdsvis forbud mot å bruke pinlig forhör, og at ingen må straffes

uten etter dom. Videre at ytringsfrihet og trykkefrihet skal finne sted, og at husinkvisisjoner er forbudt.

Hvordan har de nye makthavere etterlevet disse betydningsfulle bestemmelser? - De har slett ikke etterlevet dem. De har handlet stikk i strid med dem. Vi vet hvordan tysk og norsk Gestapo har pint og torturert norske kvinner og menn på Victoria Terrasse i Oslo. Mange av disse er etterpå blitt skutt, - myrdet - uten lov/^{mål} og dom, mens andre, som slapp fra det med livet, er blitt krøplinger eller helselause for resten av sitt liv.

Tusener er uten rettslig undersøkelse og uten dom blitt sperret inne i norske fengsler eller konsentrasjonsleirer, mens andre er blitt sendt til fengsel eller tvangsarbeid i Tyskland.

Ingen nordmenn, unntatt landsforræderne, har kunnet føle seg trygg i sitt hjem. Nattetid har bevegnete hird- og gestapo-banditter omringet husene og arrestert far og mor, søster og bror, uten at ^{dine} de visste hvorfor

de ble arrestert. Rettssikkerheten har ikke vært bedre,- kanskje verre - enn den var i Norge og på Island under blodhevnens dager for over 1,000 år tilbake.

Jeg kan til nød forstå at tyskerne har kunnet gå fram på en lovløs måte. De så seg selv som seierherrer i et besiret land. De følte seg hverken hemmet eller bundet av dette lands lover eller befolkningens urgamle rettsoppfatning og kultur. Dessuten er det tyske folk blitt så forrået av nazismen, at vi kan ikke lenger regne dem blandt siviliserte nasjoner. Det tyske folk er systematisk blitt oppdradd til å tro at krigens massemyrderi, ødeleggelse og lidelser, overført på andre folk og nasjoner, er den høyeste, den mest strålende livs- og kulturoppgave for den tyske nasjon. - Derfor kan jeg, som sagt, forstå at de har oppført seg som sadister fra før Middelalderen.

Men at nordmenn, født av norske foreldre, oppvokset i et fredens og rettens samfunn, skjernet og vernet av humane lover, som er sprunget

ut av norsk rettsoppfatning og god, gammel norsk kultur, - at de har kunnet gjøre seg meddelaktige og medskyldige i de forbrytelser som er begått i Norge i disse fire år - det kan jeg vanskelig forstå.

La det nå være, at de var så forblinnete og fanatiske at de solgte sin norske sjel, sin norske førstefödselsrett, til tyskerne for å oppnå makt og gode stillinger straks etter okkupasjonen, - det var galt nok det. Men at de fortsetter med den samme forbryterske trafikk etter at de har sett hvordan Tyskland opptrer like overfor Norge og det norske folk, - det er for meg aldeles ubegripelig.

Vi står imidlertid ^{nu} umiddelbart foran oppgjøret, og da vil ingen ting kunne redde dem fra gjengjeldelsens bitre drikk i form av en rettferdig dom.

Sommer og vinter, lystid og mørketid har skiftet i Norge som i alle andre land. Men tross dette, har det alltid kvilet mørke og kulde

over det norske folks låv og vei i disse fire år.

Det går igjen mot sommer, sol og varme også i Norge, og vi må vel ha grunn til å se, at vi på denne 17. mai skimter skjæret av en bedre og lykkeligere tid for vårt fedreland. Vi har alltid trodd på rettens og rettferdighetens seir over vold og dyrisk brutalitet, men vi har aldri kunnet si når det ville skje.

Vi kan heller ikke nå tidfeste dagen for seiren og oppgjøret, men vi vet at vi nærmer oss den, - sikkert og hurtig.

De Forente Nasjoner har samlet veldige ressurser

126

i mannskaper og materiell, til den avgjørende styrkeprøve. Så omhyggelig er planene lagt, og så omfattende har forberedelsene vært, at det er bare én utgang mulig: Seiren. Og denne De Forente Nasjoners seir betyr også seir og frihet for Norge.

Norge omfattes også av de planer som er lagt. I denne forbindelse vil jeg gjerne få uttrykke min glede over de avtaler som er oppnådd for Norges sak ved underskrift av de som ble undertegnet i går. Disse tre, likelydende avtaler med verdens tre sterkeste militærmakter, er i seg selv en garanti for at fienden snart vil være kastet ut av vårt land. Men de går også videre. Disse avtaler fastslår at det er norske myndigheter som skal styre, og norsk lov og jurisdiksjon som skal råde i norske bygder og byer, etter hvert som de blir befrikket, i løpet

av kort tid i det hele land. Avtalene legger til rette de praktiske sider ved befrielsen på en måte som det ut fra norske interesser er grunn til å uttrykke den største tilfredshet med.

Det er derfor ikke så rart at de som går fiendens ærender begynner å bli nervøse.

Landsforræderne forstår at regnskapets dag nærmer seg, og de vet selv at dette regnskap blir feldende for dem.

De vet at de har vært tyskerne behjelpelig med å utplyndre Norge. De har skrytt av hvilken stor hjelp Tyskland har ytet det norske folk i disse fire år. Men samtidig vet de, og vi vet det også, at de har vært tyskerne behjelpelig med å føre

100

ut fra Norge til Tyskland fødevarer og fornødenhetsartikler for

~~over~~ ^{over} 1000 mill. kroner, ~~over~~ ^{mere enn} hva det norske folk har fått

igjen fra Tyskland. *Når en ser dette så forstår en hvorfor det norske folk har lidt mangel på nær sagt alle ting i disse fire år.*

Den forhenværende nordmann, hvis navn jeg ikke vil ta i min munn, er begynt å true med øket terror, med flere dødsdommer. En kunne fristes til å si et advarende ord til disse desperate forbrytere, som har vært med og brent norske byer og gårder, - som har hjulpet til med å pine norske kvinner og menn i hundretall, som har ansvaret for at uskyldige gissler er blitt skutt og som ikke unnsøker seg for å skjende det norske folks dyrebareste eie, dets grunnlov. Men det ville vel likevel gå hus forbi. Jeg vil bare si: Alt vil bli husket på dommens dag,

102
og den kommer snart.

Da kommer også friheten til Norge. Det vil da bli det norske folks oppgave, - med 17. mai-Grunnloven som utgangspunkt, i demokratisk samarbeid, å søke å hele de sår i vårt samfunn som undertrykkelse, forbrytelser og landsforræderi har voldt i disse år.

Jeg sa, at våre fedre så fram mot kommende oppgaver når de hver 17. mai feiret Eidsvoll's-minnet. Når vi i dag ikke kan ta opp framtiden

og dens oppgaver til diskusjon, så er det fordi det er en vesensforskjell på deres stilling og vår. Norges Grunnlov var gitt, og dermed var grunnlaget for den framtidige utvikling ^{dirigang} lagt, og på det kunne de så arbeide videre.

Vårt grunnlag må være landets befrielse.

Dette er i dag vårt første og eneste mål. Når dette mål er nådd og vår Grunnlov ikke lenger er en tom form, som ustraffet kan brytes og trampes på av utenlandske og innenlandske forbrytere, men en ukrenkelig realitet, - da vil morgendagens problemer bli brennende aktuelle.

Jeg mener ikke med det jeg her har sagt, at vi overhodet ikke skal tenke på eller forberede de spørsmål som vi vet vil melde seg straks Norge er et fritt land igjen. Tvert imot, kan jeg gjerne si.

STATSMINISTEREN
Arkiv

Vi vet at det norske folk mangler nødvendige levnetsmidler, klær og sko. Vi vet at vår produksjon for det innenlandske behov er gått sterkt tilbake. Vi vet også at driftsmidler og maskiner er enten nedslitt eller helt satt ut av funksjon, slik at vår eksportindustri står dårlig rustet til å oppta konkurransen på våre gamle markeder. I landbruket og fiskeriene er det også stor mangel på besetning og driftsmidler. Jeg vil si, at det ville være en større forsømmelse enn noen annen man vil gjøre oss ansvarlig for, hvis vi unnlot å tenke på hvordan noe av dette straks kan avhjelpes.

Det er videre vår handelsflåtes gjenoppbygging, - det er arbeidskraftens anvendelse, slik at arbeidsledighet kan unngås. Og det er et helt kompleks av problemer, som kanskje skulle ha vært nevnt først, - nemlig våre finansers sunde stabilisering.

Se flere av

~~All~~ disse spørsmål - og mange flere - er imidlertid for det meste rent praktiske spørsmål, uten partipolitisk tilsnitt, som det

må arbeides med på forhånd, og som det kan arbeides med, enten en sitter i London eller i Norge.

Men tiden og situasjonen kan reise andre problemer som det kan bli meningsforskjell om.

Regjeringen har etter den 9 april 1940 ikke vært noen partipolitisk Regjering. Den har i sitt arbeid søkt å se bort fra de forskjellige politiske oppfatninger om samfunnsspørsmål og samfunnets struktur. Disse spørsmål har også vært skrinlagt hjemme i Norge nå under krigen. Men vi, og alle vet, at meningsforskjellen når det gjelder disse politiske spørsmål er ikke endelig og avgjort avgått ved døden. Den ligger fremdeles latent i enhver samfunnsinteressert kvinne og ~~manns~~ bevissthet.

Personlig er jeg av den oppfatning, at verden etter freden ikke vil vende tilbake til de forhold som hersket før krigen. I alle land

var det mye som manglet i at samfunnet var et godt hjem for alle. Alle var stolte av de framskritt som var gjort for å skape sosial trygghet og velvære. Men i alle land var det enda mange mørke flekker i så henseende, som en ikke gjerne snakket om, - langt mindre viste fram til fremmede.

Kravene om forbedringer på disse områder, - kanskje også om radikale forandringer, - vil sikkert reise seg etter krigen. En skal huske på, at et slikt Ragnarokk som denne krigen har vært for alle folk, bløtgjør ikke sinnene. De oppvoksende generasjoner vil ikke gå tilbake, - de vil framover mot bedre og tryggere forhold. Det er allerede blitt reist krav i så måte hos mange av de nasjoner, hvis sønner og døtre i dag kjemper og dør for demokratiet.

Det er disse rent politiske samfunnsspørsmål som jeg mener må hvile til Norge er et fritt land igjen.

Det det gjelder om når slike spørsmål reises er at de kan drøftes åpent av hele folket. Personlig skulle jeg også helst se, at de også ble løst ved samarbeid av alle lag av befolkningen.

Intet av dette kan skje nå.

I Norge er det belagt med fengsels-, kanskje også med dødsstraff å hevde offentlig andre meninger enn de som er autoriserte av tyskere og quislinger. En stor del av det meningsberettigede Norge er utenfor landets grenser. En del er her i landet, en del i Amerika, en del i Sverige, og atter en del sitter i tysk fengsel eller konsentrasjonsleir. Og så har vi hele den norske sjømannsstand, som seiler på alle hav, og som ingen forbindelse har med Norge.

Jeg mener derfor, at det vil skade mere enn gagne om en for Norges vedkommende skulle begynne å røre ved slike partipolitiske saker for landet er fritt, og folket samlet kan ta hånd om sine saker.

Det norske folk har hatt en vond tid, og har måttet utstå harde prøvelser i denne nedbrytningens tid. Når befrielsesværket er fullført, vil forholdene innen landet også kreve meget av vårt folk. Det vil kreves en sterk og enig vilje til å gjennomføre en streng, men rettferdig gjengjeldelse for det som er forbrutt mot vårt folk og mot vårt land. Alt det vonde og unorske som nazisme og fedrelandsforræderi har brakt inn i landet, må fjernes. Dette kan synes hardt, men det er nødvendig. Hvis en viker tilbake for et grundig oppgjør med all råttenheten, så vil vår nasjon komme til å seile med lik i lasten, og det vil vårt folk sårt kunne få angre siden.

Og så er det gjenoppbyggingen, - både den nasjonale og den økonomisk-materielle. Det er en forholdsvis lett sak å rive ned og slå i stykker, men det er et hardt arbeid å bygge opp igjen, og det vil både tålmod og en varsom hånd til når et gammelt og kostbart

arvestykke skal limes sammen igjen.

Det norske folk er imidlertid nå en nasjon som er övet i tålmod og belært av erfaringer at samhold gir utholdenhet, styrke og makt.

Alt dette sammen med folkets nedarvede sunne rettsoppfatning og gamle kultur, - dets kjærlighet til frihet og fedreland, gjør at vi i dag trygt kan se fram mot frie og trygge framtidsforhold for vårt folk og vårt land.

Et land hvor arbeide og samvirke må være hovedoppgaven, og hvor kravet til alle blir

hva du ønsker kast av i de nærmeste krav

og overbevisningen om at dette er veien fremover støtter vi idag til diktrens hjertevarmende ord:

Om mange av oss falt, og flere følger etter, så har vi indre krefter.

Vi overlever alt.

Vi har en hellig seierstro. Den gir oss fälsomhet og ro

Vi vet at änd er wig, og liv vil alles gro

STATSMINISTEREN
Arkiv